

Az egyetemalapító Pázmány Péter emlékére

A Kar és ezzel az Egyetem alapítása 375. évfordulójának alkalmából rendezett ünneppsorozat keretében 2010. november 9-én, kedden 9 órakor a teljes létszámú kari vezetés jelenlétében és az egész nap folyamán kitartó, szép számú szakmai közönség előtt kezdődött meg „A liturgikus gondolkodás alakzatai Pázmány Péter korában – Ritualia I.” című konferencia. Az ötletgazda és szervező, Déri Balázs egyetemi tanár vezette be a napot, a kari vallástudományi oktatás és kutatás összefüggésrendszerébe helyezve a ritualisztikai tematikát. Majd Dezső Tamás, a Bölcsészettudományi Kar dékánja nyitotta meg a konferenciát s ezzel az ünneppsorozatot. A dékán, a Kar nagyszombati története kiemelkedő alumnusainak alakját fölillantva, az első pillantásra talán meglepőnek tűnő témát azért tartotta fontosnak, mert a „jezsuita” korszak is egyértelműen az Egyetem önazonosságához kell tartozzék.

DÉRI BALÁZS

A LITURGIKUS GONDOLKODÁS ALAKZATAI PÁZMÁNY PÉTER KORÁBAN — RITUALIA I.

A kora újkori egyházfi egyetemalapítása egyházi és általános művelődési célokat is szolgált. Pázmány Péter esztergomi érsek egyik legnagyobb hatású egyházzervezői reformja pedig az volt, hogy az 1630-as nagyszombati zsinaton szorgalmazta a magyarországi egyházmezők saját, középkori liturgiájának föladását, és a római liturgiának a tridentini zsinaton elfogadott formája bevezetését. Miközben a „tridentini” ritus is csak a hagyományos római ritus egy változata, ahogy az esztergomi is az volt, mégis számos jelentős és számtalan apró szerkezeti, szövegi és zenei változásról van szó, amelyek a XVII. századtól kezdve mintegy 340 évig az értelmiség hatalmas részét kitevő klerikus értelmiség mindennapjait, de a liturgia végzésében és hallgatásában tudatosan vagy kevésbé tudatosan részt vevő teljes katolikus népesség istentiszteleteit, sőt szokásait is befolyásolta. Egy olyan társadalomban, ahol az egyház, a közösségi istentiszteleti élet, de az azon kívüli kegyességi és más hitéleti formák is alapvetően meghatározzák az egyéni ember életrendjét és a nép szokásrendjét, zenei és szövegismereteit, egy a Pázmányénál kisebb reform is sarkalatos jelentőségű. (Erre is vonatkozik a konferencia — sorozatra utaló — alcíme: az ELTE BTK-n a már jóváhagyott mesterszakra való képzés elindulásával intézményesülő kari vallástudományi oktatás és kutatás egyik lehetséges súlypontja a vallástudományban nemzetközileg is erőteljesen jelen lévő ritualisztikai/ritológiai kutatás lehet.)

Déri Balázs, Dezső Tamás, Földváry Miklós István

A díszelőadások sorában Msgr. Török József egyháztörténész, címzetes egyetemi tanár (ELTE BTK) és ny. r. egyetemi tanár (PPKE HTK) háromféleképpen fejtette ki előadásának címét („Pázmány történelme”): milyen volt Pázmány kora, hogyan formálta Pázmány a történelmet, és hogyan gondolkodott a történelemről? Mezei Balázs vallásfilozófus, egyetemi tanár (ELTE BTK Általános Filozófia Tanszék), intézetvezető és tanszékvezető egyetemi tanár (PPKE BTK Filozófiai Intézet, Elméleti Filozófia Tanszék) „Rituskritika a kortárs vallásfilozófiában”, Voigt Vilmos folklor tudós, egyetemi tanár (ELTE BTK Folklore Tanszék) pedig „Rituskutatás a kortárs néprajzban és folklorisztikában” címmel indította el a három, tematikailag erősen összetartó előadásokból álló ülészakot (ezek címei: Pázmány Péter és a „tridentini ritus” – Az ellenállók: Zágráb és a pálosok – A liturgia kérdése a Pázmány korabeli protestantizmusban).

A konferencia előadásai sokoldalúan, a változatos témákat és a sokféle érdeklődésű közönséget szem előtt tartva, élvezetesen, gazdagon illusztrálva mutatták be Pázmány korának liturgikus törekvéseit.

Az előadók közt egyházi (Füzes Ádám római katolikus pap, Fekete Csaba református lelkész) és világi liturgiakutatók (Déri Balázs és Földváry Miklós István), történész (Molnár Antal), irodalomtörténész (a régimagyaros Orlovsky Géza, a szlavista Lukács István és a hebraista Koltai Kornélia) és a konferencia különlegességékként három zenetörténész (Ferenczi Ilona, Csomó Orsolya, Gilányi Gabriella), a MTA Zenetudományi Intézetének munkatársai voltak. A közönségnek ritka örömet okozott, amint zenetörténészek és Fekete Csaba lelkész-könyvtáros saját énekhangjukkal illusztrálták előadásukat. A szokatlanul fegyvermezett konferencián az elnöki tisztet Déri Balázs, Török József, valamint Borsodi Csaba rektorhelyettes (ELTE) és Orlovsky Géza dékánhelyettes (ELTE BTK) látta el.

Alább a konferenciafelhívást, a három, szorosabb értelemben véve liturgiátörténeti ülés összefoglalói közülük.

A konferencia küldetésnyilatkozata

FÖLDVÁRY MIKLÓS ISTVÁN

Pázmány kora egyszerre volt a nyugati liturgikus örökség megtagadásának, spekulatív átdolgozásának és intézményesített megőrzésének időszaka. E gyökeresen eltérő magatartások közös eleme a reflektáltság. Az európai ritualitás premodern nyelvezte a XVI. századtól kezdve egyre kevésbé magától értő: nem nélkülözheti a tudatos viszonyulást, jelentsen ez akár elutasítást, akár reformot, akár mellette való kiállást. Másfelől fennmarad az igény határozottan formált, közmegegyezéses rituáléokra, még ha ez a közmegegyezés immár nem a társadalom egészére, hanem csak egyes csoportjaira terjed is ki. A kort e szempontból értelmezve nemcsak közhelyszerű, de kifejezetten hamis lenne a protestáns közösségek magatartását antiliturgikusnak, a katolikusokét pedig konzervatívnak nevezni. A látszólag antiliturgikus protestáns törekvések mindenestül a ritualitás keretei közt fogalmazták meg magukat, mintegy új alakzatainak bizonyulnak – a liturgiát látszólag konzerváló katolikus intézkedések pedig előzményeikhez képest puritánnak tűnnek, és ahol gyakorlati módosulást nem hoznak, ott is új lelkület és szemlélet következményeképpen járnak el így. Jóllehet a középkorral való gyakorlati folytonosság történelmebb, mint általában gondoljuk, a liturgia tényleges anyaga nem valami egységes, ősi és személytelen valóság többé, hanem személyes mérlegelés és döntés eredménye. Konferenciánkat ennek az izgalmas, máig ható korszaknak szenteljük, bemutatva főbb irányzatait és azok emlékeit, igyekezzük kitapintani a megállapodó kora újkori liturgiák megalakotóinak szemléletét és indítékait. A humán tudományok számos ágát összefogó rendezvény egyben programadó jelentőségű: vele az ELTE Bölcsészkarán kibontakozó vallástudományi képzés rituális érdeklődését kívánjuk tematizálni.

Pázmány Péter és a „tridenti rítus”

A MONUMENTA RITUALIA HUNGARICA ÉS A PÁZMÁNY ELŐTTI MAGYAR LITURGIA

DÉRI BALÁZS

A középkori latin egyház liturgiájának a kora középkori fénykor és a tridenti reformok közti időszakáról liturgikus és liturgikus zenei és/vagy szövegi források ezrei tanúskodnak. Ezeknek a XIX. század végén megindult rendszeres tudományos feldolgozását a solesmes-i bencések zenei forráskiadvány-sorozata, továbbá repertóriumok, és az elsősorban költői szövegeket tartalmazó monumentális szövegkiadások fémjelzik. E ma is használt alapművek sikerét a kora középkori liturgikus anyag alapvető egysége és a későbbi századokban is meghatározó volta, másrészi az adta, hogy a kutatók a kor technikai lehetőségeit kihasználva a legjellemzőbb, legjobb, általában korai forrásokra támaszkodtak.

A XX. század második felében megerősödött az a tudományos vélemény, hogy mind a zenei anyag, vagyis a cantus planus (gregorián), mind a szövegek teljes körű feltárása elodázhatatlan: be kell vonni a források feltárásába mind a peremterületeket, például Közép-Európát, mind pedig (az előbbivel részben összefüggésben) az ezredforduló utáni időszakot, mert a kései forrásokban nem valamiféle romlásért jelent egy tiszta ósállapothoz képest, hanem szöveg és zene sok értelemben vett differenciálódását, gazdagodását. És még az esztétikai értékét illetően akár sokadrangú anyag is olyan művelődéstörténeti forrást jelent, amelyet feltárni kötelesség.

Elsődlegesen a zenetudomány professzionálisizálódása és nemzetközi intézményesülése miatt tehát a kutatók figyelme a teljes liturgikus forrásanyag földértése, majd hagyományos (könyv) és modern eszközzökkel (számítógépes adatbázisok) való bemutatása s ezzel az igen kiterjedt, szétszórt anyagban való első kézből való tájékozódás elősegítése felé fordult.

Hogy a magyarországi emlékek feltárása, kiadása és rendszeres bemutatása sajátos vonásokkal gazdagíthatja a liturgiátörténeti, és így általában a patrisztikus, közép- és kora újkori kutatásokat, annak következménye, hogy Magyarország az államalapítás századától kezdve önállóan kidolgozott és magasan fejlett liturgikus szokásrendeket tudhatott magáénak, amelyek egészen a Pázmány Péter érsekségéhez fűződő reformig (illetve Zágrábban és zenei szempontból a pálos rendben tovább is) éltek és hatottak. Ez az anyag a korabeli Európa egyik meghatározó hagyományát jelentette, semmiképpen sem nevezhető perifériálisnak. Jellegzetessége,

történelmi hatása, esztétikai értéke miatt számos tudományterület érdeklődésére tarthatna számot. Ennek ellenére a modern korban csupán a liturgiátörténet, és az utóbbi évtizedekben (Rajeczky Benjaminsnál és iskolájában) a zenetudomány érdeklődése mondható folyamatosnak íranta. A szövegekkel mint irodalommal való foglalkozás szinte csak Mezey László és tanítványai kutatásaiban mutatkozott meg, ezért a középkori magyarországi latin liturgia néhány erősen kifogásolható színvonalú XIX. századi szövegkiadáson kívül főként csak zenetudományi célokat szolgáló facsimilkében és gyakorlati célú kiadványokban tanulmányozható, és így hat ma is egy-egy kiemelkedő jelentőségű részlete által. A magyarországi könyvállomány nagyarányú pusztulása miatt e források megjelente-tése nemcsak kívánatos, de belátható időn belül lehetséges is.

A Monumenta Ritualia Hungarica forráskiadvány-sorozat alapvetően a kora újkorba átnyúló középkori (vagyis az úgy-nevezett „tridenti” reformot megelőző) magyarországi latin liturgikus forrásoknak, a latin egyház legszelesebb értelemben

vett rituáléjára vonatkozó szövegeknek filológiaiilag megállapított szövegcritikai kiadása.

A sorozatot mint a Bibliotheca Scriptorum Mediae Recentisque Aevorum alsorozatot az ELTE BTK Latin Tanszékének kötelek-ven létrejött liturgikusszöveg-kiadó műhelyünk (Déri Balázs és Földváry Miklós István) gondozza, és eddig két kötete jelent meg: további 2–3 kötet publikálása a közeljövőben várható, részben külső munkatársak bekapcsolódásával.

A nem előzmények nélküli, de a teljességre való törekvés, a kritikai módszerek és a modern technikai lehetőségek fölhasználása miatt mégis újszerű forrásfeltárás előtt álló feladatokat jelzi, hogy mind a misére, mind a szolozsmára vonatkozó közel teljes középkori kéziratos szerkönyveket, 6s- és korai nyomtatványokat körülbelül 100–100-ra lehet becsülni, nem beszélve a számtalan töredékről. Ebből az óriási, de azért belátható anyagból mindössze négy nagyobb kéziratos forrás szövege tanulmányozható hason-más-kiadásban, kodikológiai, liturgikai és zenei tanulmányokkal bevezetve. A tudomány jelenlegi állása szerint ugyanakkor nincs szükség az összes forrás, különösen nem a XVI. századi nyomta-tott anyag teljességének könyv alakban való közreadására. Minél bővebb, az idők folyamán a szöveganyag egészét gyakorlatilag teljesen tartalmazó adatbázis építése folyamatban van, s ennek alapján egyes fontos források vagy forráscsoportok szövegének kritikai megállapítására is sor kerül.

A négy fő terület a szolozsmára, a misére, az ezeken kívüli szentségi-szentelményi liturgiákra, esetleg paraliturgikus elemekre és végül a végzés módjára vonatkozó szövegek legjobb változatukban lesznek hozzáférhetővé. A terjedelmesebb könyvek (legfőképpen a breviárium) több kötetben jelennek meg. Az egyes könyvműfajokban a három legfontosabb magyarországi rítus: az esztergomi, kalocsa–zágárai és erdély–váradí hagyomány legfontosabb forrásai önállóan jelennek meg, és az esztergomi változat mellett kiemelkedő jelentőségének megfelelően lesz képviselve a belőle származó, de azt legalábbesen zenei variánsaival túléló pálos gyakorlat. (Természetes módon mindeközben Magyarország, azaz Hungaria fogalmába a középkori országba tartozó olyan területek is beleértendő, mint a koronához sajátos státusban tartozó Horvát-Szlavonország vagy a ma Romániához tartozó Erdély, illetve Felvidék/Felső-Magyarország.) Az átmeneti rítusokhoz tartozó kódexek szövegváltozatai várhatóan a kritikai apparátusban kapnak majd helyet. A rítus végzésére vonatkozó fönnmaradt anyag (az ún. celebrációs irodalom) kis számú, itt a teljességre kell törekedni.

A szövegek irodalmi szempontú megközelítéséhez műfajonként csoportosított kötetek is készülnek, mindenekelőtt a magyarorszá-gi liturgikus költészet új kritikai kiadása.

A magyar középkor legfontosabb és legelterjedtebb műfajai így a hazai közönséget első kézből ismertetik meg és ország középkori értelmiségének legjellemzőbb és méltatlanul mellőzött élet- és munkaterületével, a látványosan fejlődő nemzetközi liturgiakutatásba pedig remélhetőleg sikeresen vonják be a Kárpát-medence mindeddig nem jelenlétkelen volta, hanem feltáratlansága miatt perifériális örökséget.

A magyar középkortudomány így olyan kutatási területet találhat, amelyben a mindkétfelől igaztalan túlzások miatt beteg dichotómia megszűnnek: egyszerre hazai célú, anélkül, hogy provinciális lenne, és nemzetközi horizontú, anélkül hogy idegen lenne. Kivételes és értékes lehetőség. Egy alapvetően nemzetközi kultúrányag sajátta szervevültl változatrendszeréről és kiegészí-téseiről van szó, ami a kutatás anyagát illeti. Saját, romjaiban is felséges, de átlátható mennyiségű liturgikus szöveganyagunk alkalmas egy olyan módszeren kialakítására, amelyet a szerencsésebb (vagy éppen az átláthatatlanul sok forrás miatt

szerencsétlenebb) forráshelyzetben levő kutatás más európai területeken is hasznosíthat.

(Az előadás lényegében az MRH I. kötete Földváry Miklós Istvánnal közösen írt angol előszóának kivonata.)

KÜLSŐ VAGY BELSŐ KÉNYSZER? – PÁZMÁNY INDÍTÉKAI A RÓMAI RÍTUS BEVEZETÉSÉRE

FÜZES ÁDÁM

A magyar liturgiátörténet fontos epizódja volt az 1630-ban. Pázmány Péter kezdeményezésére és vezetésével végbement liturgiaváltás, a korábbi helyi liturgiák feladása. Az 1630-as nagyszombati nemzeti zsinaton az ország püspökei megszavazták, hogy elhagyva a korábbi helyi liturgiákat, átveszik a Trentói (Tridenti) Zsinat után reformált és Európa több országában már hatvan éve használt római misekönyvet és breviáriumot. Mi volt az oka a XVII. századi magyarországi liturgikus változásnak, amely a világegyházban a Trentói Zsinatot követően bontakozott ki és amelyet hazánkban Pázmány Péter bíboros, prímás, esztergomi érsek kezdeményezett, vezetett és irányított?

A XVII. század eleji Magyarországon alig lehetett megtalálni a helyi liturgikus könyvek példányait, ami szükségessé tette, hogy valamilyen formában, de újonnan nyomtatottakkal pótolják azokat. Pázmány gyermekora óta jezsuita neveletésben részesült, a rend tagja, Rómában végezte teológiai tanulmányait. Mindez magától értődéven teszi, hogy liturgikus mintája kizárólag a római volt, hiszen abban nőtt fel, és a katolikus megújulástól pezsgő Rómában is annak terjesztését tanulta meg. A római liturgia átvétele Pázmány-nak és az országának egyben arra is jó alkalomként kínálkozott, hogy mind a bíboros, mind hívei pápahűségét bizonyítsa és biztosítsa.

A rítusváltás nemcsak a liturgiátörténeszek szomorúságára szol-gál, hanem általa valóban szegényebb lett egyházunk, nemzetünk egy gazdag, sajátos és mégis európai örökség elvesztése következtében. Ugyanakkor a XVII. század első felének zilált és zavaros egyházi állapotai közepette nagy szükség volt Pázmány Péter erős kezére, egyházan belül és azon kívül is sokat tevő, annak felvirá-goztatását célul tűző buzgalmára. A liturgiát (megfelelő könyvek és kultúra híján) alig vagy rosszul végző papság kezébe rövid idő alatt misekönyvet és breviáriumot adott, amelyekkel megindulhatott az új lelkipásztorokodás és egyházi, lelki élet, amelyet a Trentói Zsinat nyomatókosan szorgalmazott. Végül is szomorú liturgikus szívnvel mégiscsak igazat kell adnunk tehát döntéséért az egyháza érdekeit tág perspektívában néző bíborosnak.

A PÁZMÁNY-RITUALÉ

FÖLDVÁRY MIKLÓS ISTVÁN

Pázmány Péter neve többnyire inkább negatív összefüggésben merül föl a régi magyar liturgiátörténet vonatkozásában mint azé a főpapé, aki földalta a magyar egyházmegyék ősi hagyományát a korszellemnek és gyakorlati megfontolásoknak engedve. Kevésbé hangsúlyos, hogy egy olyan liturgikus könyv kiadása is az ő nevéhez fűződik, amely egyedül biztosítja a középkori magyar rítus majd tartó föltonosságát. Ez a könyv az 1625-ben megjelentetett Rituale Strigonense.

A könyv megítéséhez szükséges néhány, a műfaj általános történetére vonatkozó megállapítás. A rituálé tartalma leginkább a visszajáról határozható meg mint a római egyház azon rítusainak összessége, amelyek kívül esnek a misén és a szolozsmán, de nem

csak püspök vezetheti őket. A könyvtípus a legfiatalabb minden liturgikus műfaj közül, és bár tartalmának egyes összetevői már az első hazai forrásokban felbukkannak, teljes képviselői a nyomtatványkorban lehetők föl először.

Az 1500-tól 1560-ig megjelent kiadások változó címek alatt és más-más tipográfáival, de lényegében azonos szerkezettel és tartalommal jelentek meg. E hagyományvonal jelentőségét az adja, hogy az utolsó, Oláh Miklós által kiadott változat (Ordo et ritus) már a Tridenti Zsinattal párhuzamosan képviselt tudatos állásfoglalást a sajátosan magyar szokásrend megőrzése mellett. Pázmány munkájának közvetlen előzménye azonban nem ez volt, hanem Telegdi Miklós 1583-as átdolgozása (Agendarius), másfelől pedig V. Pál pápa 1614-es Rituale Romanum-a. A Pázmány-rituálé érvényes megítéséhez az jut közelebb, aki e két forráshoz való viszonya szempontjából elemzi.

Telegdi munkájának jellemző vonása, hogy míg a liturgikus tartalom szintjén hűségesen őrzi az esztergomi örökséget, merész szerkezeti és lelkipásztori újításoktól sem tartózkodik. Egyrészt elhagyja a processzionális részeket (ennek következtében kerül ki a rituáléból például a nagyhét rendje), másrészt nagy teret enged a népnyelvésűnek, főleg a magas irodalmi és teológiai minőséget képviselő mintabeszédekben, amelyekkel az egyes fejezeteket bevezeti. Ezek a celebráló pap számára voltak hivatottak segédletet jelenteni, amikor az adott szentségről tanította a híveket.

A római rituálé a latin katolikus egyház egyetlen könyve, amely a Tridenti Zsinat után ténylegesen új összeállítás volt és amelyet egyedülként nem írt elő kötelezően a pápa a Rómán kívüli egyházaknak. Jellegzetessége a szerkezeti-tipográfiai korszerűség, a pontosság és a hibák gigyomlálása, másfelől az erős elméleti igény, amely a fejezetek élére helyezett teológiai kifejezésekben nyilvánul meg. Ezek funkcionális rokonai a Telegdi-féle mintabeszédeknek, de ugyanazt a célt ridegebben, kevésbé emberközeli módon és irodalmi szempontból alacsonyabb színvonalon szolgálják.

A két írott forrás mellett tekintetbe kell venni az emberi tényező is. A rituálé a XVII. század elején azokat a rítusokat foglalja össze, amelyek a legnagyobb laikus érdeklődésre tarthattak számot. Míg a liturgia nagyobb részét kitévő mise és szolozsma ekkoriban mintegy papi magánügy volt, a rituálé szertartásai a nép mindennapjainak legjelentősebb eseményeihez: a születés-hez, a házassáshoz, a betegséghez és a halálhoz kapcsolódtak. Éppen ezért ez volt az a terület, ahol egy esetleges reform a legkevésbé építhetett a klerus köteles engedelmességére, hiszen szelesebb rétegek ellenállását is figyelembe kellett venni.

Magá a Pázmány-rituálé egy kissé megrövidített és filológiai-lag ellenőrzött esztergomi tartalmat illeszt a Rituale Romanum szerkezeti keretei közé, miközben nem éri el annak szerkesztői átgondoltságát. Lemond viszont a Telegdi-féle megoldások mindegyikéről: a mintabeszédeket és a népnyelvű toldalékokat elhagyja a római rubrikák és bevezető fejezetek kedvéért, és ahol módosít az eredeti hagyományon, rendszerint rövidebbé és ezzel jellegtelenebbé silányítja. Ezért megállapítható, hogy a mai kornak a rítusváltozatok értékét és gazdagságát méltányoló nézőpontjából visszalépés volt, ha kompromisszumok árán biztosította is, hogy egyes szertartásokat mindmáig egy, legalább a Pray-kódexig visszavezethető rend szerint végezhesünk. Nem bizonyult érzékenynek sem az Oláh-féle könyvek szigorú hagyományőrzésére, sem a Telegdi-félek még magasabb rendű, az esztergomi rítust a kortárs viszonyok közt alkotó módon megmenteni kívánó szándékára. Konzervatívizmusa inkább engedmény a ma pasztorálísnak nevezett szempontnak, nem pedig elvi döntés eredménye. A nagy főpap és egyetemalapító

32

375 Történelm

33

375 Történelm

iránti tiszteletet fönntartva merjük mondani: ha egyszerű lehetőség adatik az esztergomi rituálé újabb kiadására, akkor nem Pázmány, hanem Telegdi művéhez lesz érdemes visszatérni.

PÁZMÁNY PÉTER IMÁDSÁGOSKÖNYVE

ORLOVSKY GÉZA

A Keresztyén imádságos könyv első kiadása 1606-ban, Grácban jelent meg. A sorban ez Pázmány második magyar nyelven kiadott munkája a három évvel korábban, Nagyszombatban megjelent, Magyarai Istvánnak szóló Felelet után. Az imádságoskönyv összeállítása gráci tartózkodása idején történt, ahol — mint az ajánlásban olvassuk — „sok mindennapi külön-külön foglaltságok” között szakitott időt erre a munkára. A szerző életében még további három alkalommal jelent meg; másodszer 1610-ben, harmadszor 1625-ben, negyedszer 1631-ben — mindhárom alkalommal Pozsonyban. Az újrakiadások során a szerző minden alkalommal változtatott valamelyest az imádságoskönyv anyagán: egyes részeket kihagyott, másokat betoldott vagy áthelyezett a kötetben belül. A legjelentősebb tartalmi változtatásokra az 1610-es, második kiadás során került sor. Az imádságok forrásairól maga Pázmány mondja: „egyhány ájtatos könyörgéseket és hálaadásokat szedék össze, nem csak a régi szent

Atyák írásaiból, de legfőképpen a Szentírásból, hogy az Istennek szájából származott igékkel könyörgénénk [...] e könyvbbe foglalt imádságoknak csaknem minden része a Szentírásból vétetett.”

Pázmány Imádságoskönyve előtt ismereteink szerint összesen öt magyar nyelvű katolikus imakönyv, illetve imádságokat is tartalmazó katekizmus jelent meg. Ezek dátuma: 1572, 1591, 1594, 1596, 1599. A század végén a kiadások sűrűsödése mutatja az ilyen kiadványok iránti növekvő igényt.

Pázmány munkájának jellemzéséül elmondhatjuk, hogy igazi tridentí szellemű kötetet sikerült összeállítania. Olyan imádságos könyvet, amely a híveknek a vallás gyakorlásával kapcsolatos összes tevékenységben praktikus segédanyagot szolgáltatott. Nemcsak lelki olvasmányt, hanem katolikus tanítást, a liturgia magyarazatát, gyónótükört és hitvédelmi segédanyagot adott a vallásos könyvekben szükülködő laikus hívek kezébe, és még abban a helyzetben is támaszt nyújtott a vallás gyakorlásához, ha olvasója olyan területen élt, ahol nem volt lehetősége katolikus templom felkeresésére. Különös értéke, hogy az olvasót bevezette a Szentírás világába egy olyan korszakban, amikor még nem állt rendelkezésre katolikus Biblia-fordítás.

Különösen figyelemre méltó, hogy a kötet 10. része valóságos irodalmi mellékletként is értelmezhető, ahová a hét bűnbánati zsoltár és a Mária-antifónák komoly művészi értékű, verses átdolgozásait válogatta Pázmány. Közöttük a szerkesztő által is kiemelt helyen szerepel az 50. (Miserere) zsoltár Balassi Bálint

által szerzett parafrázisa. A többi verses szöveg szerzőjeként a szakirodalom általában Nyéki Vörös Mátyást nevezi meg. Ez az attribúció azonban csak stilisztikai érveken alapul, ezért szükséges lesz a szerzőség kérdését újragondolni.

Az ellenállók: Zágráb és a pálosok

PÁZMÁNY LITURGIKUS REFORMJA ÉS ZÁGRÁB

MOLNÁR ANTAL

Pázmány liturgikus reformját a magyarországi egyházmegyekben komolyabb ellenállás nélkül fogadták el, egyedül a zágrábi püspökség ellenállásáról maradtak fenn forrásaink: a zágrábi káptalan szívósan ragaszkodott az egyházmegye régi liturgikus hagyományaihoz. Az előadás ennek a tiltakozásnak a hátterét mutatta be, elhelyezve a mozgalmat a kor egyház- és kultúrtörténeti keretei között. Az előadó arra a kérdésre kerestt választ: miért éppen a zágrábi papság ragaszkodott saját liturgikus hagyományához.

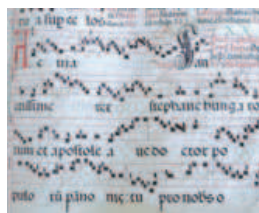
Zágráb sajátosan viszonyult a magyarországi egyházi intézményrendszerhez: egyrészt annak szervez részét képezte a kalocsai metropolia tagjaként, másrészt a XVI. század derekától egyre erősebben igyekezett érvényesíteni a meggyengülő magyarországi katolicizmussal szembeni különállását. A fokozatos távolodás éppen Pázmány homogenizáló egyházszervezési törekvései nyomán torkollott konfliktusba. A nemzeti zsinatok reformjait a zágrábi püspök és a káptalan éppen sajátos viszonyaira és önálló szükségleteire hivatkozva nem fogadta el: nem volt hajlandó egy magyarországi központi szeminárium felállításához hozzájárulni és nem adta fel saját liturgiáját, ugyanakkor továbbra is igényt tartott arra, hogy a magyarországi javadalmaikat horvát papok is betölthessék. Pázmány és VIII. Orbán pápa határozottan igyekezett letörni a szakadár törekvéseket, és hivatalosan is érvénytelenítették az 1634. évi zágrábi zsinat rendelkezéseit. Ugyanakkor a kánonjogi értelemben vett vereség ellenére a zágrábi székesegyház egészen a XVIII. század végéig megőrizte saját liturgiáját, és a püspökség önállósulási törekvéseivel a horvát nemzeti mozgalom előfutára lett.

PROTESTÁLÓ TRADICIONALISTÁK – A ZÁGRÁBI TÖRTÉNET

CSOMÓR ORSOLYA

Történeti kutatások világítottak rá arra a tényre, hogy a zágrábi püspökség a XVI–XVII. században tiltakozott az esztergomi érsekség Pázmány Péter nevével fémjelzett liturgikus törekvései ellen. Vizsgálataink annak kimutatására irányultak, hogy — a fellelhető szervények alapján — ezek a tények milyen konkrét formákat öltöttek.

A zágrábi püspökség alapításától kezdve az egész középkoron át az esztergomi liturgia egy változatát képviselte. A XVII. században Esztergom volt az, amely a tridentí ritus bevezetése érdekében eltért ettől a közös középkori hagyománytól. Zágráb azonban függetlenedési törekvései kifejezésekként ragaszkodott a saját középkori hagyományához, ami ebben az esetben azt eredményezte, hogy éppen a zágrábi székesegyház volt az, amely megőrizte a magyar középkori liturgikus hagyomány egy válfaját egészen

Metropolitanska Knjižnica nemrégiben újrafelfedezett, MR 6 jelzetű graduáléját (vontuk be), a középkori források összevetésével kimutattuk a közös — tágabb értelemben vett — esztergomi jellegzetességeket, majd a jellegzetesen zágrábi pontokat. További vizsgálódásokkal pedig arra világítottunk rá, hogy melyek azok a helyek, ahol a középkori liturgia változatlan formában jelenik meg, és melyek, ahol újabb jelenségek kerülnek elő.

A fenti források alapján azt tapasztaltuk, hogy a személyes használatra szánt processzionálék néhány ponton másképpen viselkednek, mint a diszkódxenek készült MR 6 graduále. Az előbbiek kiindulópontja és célja a napi gyakorlat, az utóbbi pedig elsősorban a középkori hagyomány reprezentálására készült. Az előbbiek tartalma az idő előrehaladtával kisebb változásokon ment át, külalakjukban pedig már alkalmazkodtak koruk ízléséhez. Az utóbbi tartalma egyértelműen egy adott középkori forrás másolására utal, és kivételében is kifejezetten a XV. századi külsín felidézésére törekszik.

A részletes tanulmányozás azt az eredményt mutatta, hogy az újkori szervényekben és különösképpen az MR 6 jelzetű graduáleban a hagyományörző tendenciák erős túlsúlyban vannak az újításokkal szemben. Az a törekvés tehát, hogy ellenszegülni kívántak Esztergomnak, azt a paradoxont eredményezte, hogy éppen a zágrábi székesegyház liturgiája konzerválta az esztergomi liturgia egy válfaját, mely nemcsak a XVII–XVIII. században keletkezett szervényekben volt jelen, hanem a szervények tanúsága szerint valóban élő gyakorlat volt egészen 1788-ig.

A HORVÁT PASSIÓHAGYOMÁNY

LUKÁCS ISTVÁN

A horvát irodalomban a szenvedéstörténet témája már fejlődésnek kora szakaszától jelen van, szervesen beleágyazódik annak műfaji szerkezetébe. A műfaj tartós jelenlétének és vissza-visszatérésének eszmei-ideológiai és az irodalomtörténeti korszakok fejlődésének természetéből következő alapja volt. Egyfelől az európai szellemiség és kultúra egészét meghatározó kereszténységéről van szó, amely intézményrendszerével, az állandóságot szimbolizáló rituálisval biztosította a hagyományaihoz, világfelfogásához és értékrendjéhez köthető műfajok folytonosságát. Másfelől arról a közismert, az irodalomtörténeti korszakok változásának természetrajzáról vallott nézetről, hogy tudniillik az egymást követő stílusirányzatok kialakulásuk kezdeti szakaszában mindig is a megelőző kor eszmei alaplásának, nézetrendszerének és poétikai eszköztárának tagadásából indulnak ki, hogy majd ezt követően alakítsák ki saját világlátásukat és rendeljék hozzá az új kor irodalomtechnikai instrumentumait.

A passió témáját feldolgozó horvát nyelvű lírai, narratív, dialógizált és drámai szövegek formái és tartalmi megjelenésükben is belső, genetikum kapcsolat fűzi egymáshoz. A több évszázadot

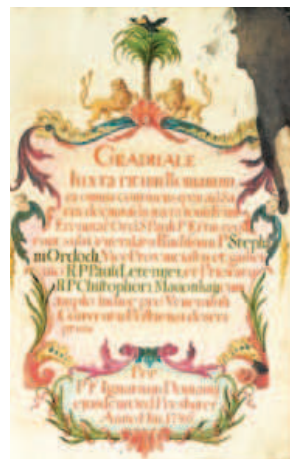
átívelő evolútív átalakulás során az egyszerű szövegtípusból egyre terjedelmesebb és egyre bonyolultabb változatok jönnek létre, s miután a fejlődés eléri csúcspontját, a hanyatlás jelei is láthatóvá válnak, ami természetesen nem jelenti a műfaj végleges eltűnését, hanem újabb transzformációs és generatív folyamatok révén a korábbi fejlődési modellre is jellemző változás indul el. Az újabb megújulási folyamat nem kis mértékben annak is köszönhető, hogy a korábbi anonim szövegtípusok műköltészeti adaptációja is végbemej (S. Greblo, M. Marulić, M. Vetranović, M. Divković, P. Knežević), így olyan új poétikai potenciál képződik, amely a passiószövegek belső szerkezetét, szereplőit, a bibliai helyzeteket és jeleneteket más, sokszor újszerű megvilágításba helyezi. A passiószövegek középkori, de későbbi elterjedtségének és népszerűségének ékes bizonyítéka, hogy újabb és újabb változataik szinte napjainkig felbukkannak.

LITURGIKUS REFORM ÉS ZENEI HAGYOMÁNY A PÁLOS REND XVIII. SZÁZADI „GREGORIÁN” KÓRUSKÖNYVEIBEN

GILÁNYI GABRIELLA

A tridentí zsinat utáni időszak magyar liturgikus zenei forrásainak korpuszában egy meglepően archaikus, tartalmilag egyöntetű forráscsoport vonja magára a kutató figyelmét: több mint egy tucat kézzel írott, bőrtáblákba kötött, nagyméretű kóruskönyv. Címlapjuk szerint a magyar pálos rend használatára készültek a XVIII. században. A középkori kódexművészet divatját őrző kottás liturgikus könyvek a pálos mise- és szolozsmaliturgia számára közölnek egyszerű, latin nyelvű énekeket. A könyvek régies kiállításán túl különösen figyelemre méltó a dallamok lejegyzése: a notátor a középkorban használt pálos notációt őrzte meg a főlíkokon, gondosan stílizált, modern formába öltve.

A pálosok Trident utáni liturgikus zenei hagyományörzése egyedülálló, jóllehet ennek látszólag ellentmond, hogy már 1600-ban, 30 évvel Pázmány Péter általános érvényű nagyszombati

rendeletét megelőzően bevezették a rendbe a római breviáriumot és misszálét. Valójában ez a lépés a római ritus és a pálos zenei hagyomány ügyes összehangolását jelentette: a Róma által megszabott liturgikus szövegeket saját középkori dallamaikra énekeltek rá.

A pálosok XVIII. századi liturgikus zenei gyakorlatával kapcsolatban is az a legfőbb kérdés, vajon ragaszkodtak-e a kötetek szerkesztői a középkori magyar/pálos dallamanyaghoz. Összehasonlító zenei vizsgálataink kétféle választ

adtak a kérdésre aszerint, hogy a pálos rend magyar, vagy a magyartól 1699-ben különvált horvát provinciájának forrásaiból indultunk-e ki. 1. A magyar provinciából fennmaradt XVIII. századi dallamok mögött ugyan még kitapintható a középkori gregorián emléke, de a dallamalkotó elemek a XVIII. században már új zenei gondolkodásmódról, az ún. tridenti ének hatásáról árulkodnak. 2. Zenei példák sora mutatja azt, hogy a pálos rend 1699-ben különvált horvát provinciája a XVIII. században is sikeresen ellenállt a liturgikus zenei divatáramlatoknak, és továbbra is saját középkori dallamstílusához ragaszkodott. A XVIII. századi retrospektív források a pálos rend páratlan zenei hagyományörzésének utolsó tanúi, II. József abolicíós rendelete nyomán szorultak ki végleg a gyakorlatból.

A liturgia kérdése a Pázmány korabeli protestantizmusban

A MAGYAR NYELVŰ GREGORIÁNUM KIALAKULÁSA HUSZÁR GÁL ÉNEKESKÖNYVÉTŐL AZ EPERJESI GRADUÁLIG (1574–1635)

FERENCZI ILONA

A gregorián eredetileg latin nyelvű ének. A tömörségre hajlamos, tömörítésre alkalmas latin nyelv a pontos és sokszor igen bonyolult szerkesztésmóddal, a fejlett versformákkal alkalmasnak bizonyult arra, hogy a zene egyenrangú társa legyen. A szöveg és a dallam harmonikus kapcsolata egy évezreden keresztül megmaradt. A latin nyelvet azonban viszonylag kevesen sajtáították el, ezért csak a műveltek számára adottak meg, hogy a liturgia szövegét megértéssel kövessék. Azt a törekvést és folyamatot, amely végül is a liturgia anyanyelvű végzését eredményezte, most közel fél évezred távlatából talán már mindannyian pozitívként könyveljük el. Ezzel együtt azonban le kellett mondani arról, hogy a szöveg és a zene kapcsolata továbbra is olyan természetes maradjon, mint az eredeti latin nyelvű tételnekl.

A magyarországi protestáns liturgia dallamokkal ellátott első összefoglaló forrásának Huszár Gál 1574-ben Komjátiban megjelent énekeskönyvét tekintjük. A XVI. század végétől kezdve

a magyar nyelvű gregoriánumot az ún. graduálok őrizték meg. Az időrendben legelső graduál, az orosz hadizsákmányból nemrég visszakerrült Csáti graduál reprezentálja azokat az ismertetőjegyeket, amelyek a hasonló liturgikus könyvek általában jellemzik: eredete bizonytalan, és az egyébként gondos lejegyzésből hiányzik a tájékozódást segítő kulcs, bár a középkori latin minták ismeretében biztos hangnemi keretbe illeszthetők a magyar nyelvű tételek.

Az eperjesi evangélikus egyház és iskola számára szerkesztett és összeírt liturgikus könyv több szempontból is különleges helyet foglal el a graduálok között. Az Eperjesi graduál az egyedüli graduálunk, amelyben az egyszólamú gregorián tételeken és gyülekezeti, valamint népekeken kívül — első alkalommal a magyar zenetörténetben — magyar nyelvű többszólamú tételek is helyet kaptak. Habár országos érdekeltségét tekintve a revíziós munkán átesett nyomtatott Óreg graduál jelentésebbnek mondható, a 375 évvel ezelőtt lejegyzett Eperjesi graduál összetett tartalma, középkori és nemzetközi zenei háttere, valamint felekezeti különbségeket áthidaló szövegezése, hiszen a zsolttárok szövegét a Káldi-féle katolikus fordításban adja, a XVII. századi protestáns liturgikus könyvműfaj legfontosabb képviselőjévé avatja.

ZSOLTÁR ÉS GRADUÁL 1636-BAN ÉS KÉSŐBB

FEKETE CSABA

Kölcsönösen feltételezte a graduál (mint protestáns könyvműfaj) a zsolttárt — és fordítva — a Geleji Katona István kiadta Óreg graduál megjelenése idején (1636). Mind próazsolttár, mind strofikus átköltés szólt a protestáns szertartáson. Azonos értékben. 1607-től a régi magyar parafrázisokhoz társult Szenci Molnár Albert magyarított genfi zsolttárkönyve. E zsolttárterüek jó ideig együtt éltek, a reformáció első két századában az európai örökség részeként ez magától értődött. A XVIII. századtól mindkét szó jelentése változott. A zsolttár (elsősorban) 'református gyülekezeti énekeskönyv' jelentésű, mert fokozatosan eltűnt a prózazsolttárok recitálása a szertartásból, megszünt a magyar nyelvű gregoriánum. A graduál jelentése elmosódott: 'nagymeretű (in 4° formátumú) gyülekezeti énekeskönyv' jelentésben értették (ebben szász zsolttárparafrázis mellett százötven genfi zsolttár volt).

A Psalterium humanista örökítése (Bencédi Székely István 1548; Heltai Gáspár 1560) homályba vész. Székely István változata (revideálva) jelen van Huszár Gál graduáljában (1574), Kálmáncehi Márton mester zsolttáraival. A nyomtatott és kézíratos fordításokat használta a Vizsolyi Biblia (1590), liturgikus kézirat volt a nyomtatott változat alapja. A kézíratos hagyományt nagy részben felváltotta a Vizsolyi Biblia filológiailag (héberből) pontosított fordítása az Óreg graduálban; de csak kisebb részben a kézíratos graduálokban. Változatlanul tovább éltek (a pontos fordításokhoz vegyülve) a korai időkől meggyökerezett, filológiailag a latint lazán követő, krisztianizáló és hungarizáló (átértelmező) változatok, szinte parafrázisok.

A XIX–XX. század református szertartási gyakorlatok csak strofikus zsolttárózást ismert. Szenci Molnár genfi zsolttárai a korábbi istenes énekeket is jórészt kiszorították. A reformáció századainak gyakorlatát teljesen elfeledték, nem tartották többé reformátusnak, magukat sem katolikusnak (mint hivallásaik), a graduális gyakorlatot egyáltalán nem ismerték. Az elfeledett graduális örökség kutatása csak a XX. század második felétől folyik.

A Pázmány korában természetes egyensúlyt a köztudatban felváltotta a zsolttár és graduál vagylagos (ellentétpárként szembeállított) értelmezése.

FÉLÚTON A PROTESTÁNS ÉS A ZSIDÓ LITURGIA KÖZT: PÉCHI SIMON SZOMBATOS BIBLIAFORDÍTÁSA (1634)

KOLTAI KORNÉLIA

Péchi Simon, az erdélyi szombatos felekezet ideológusa 1634-ben bibliafordítást készített és a bibliafordításhoz kommentárt írt. Ezek rituális utalásai, nyelvi jegyei és felhasznált forrásai a fordításnak és a kommentárnak a protestáns hagyománytól elváló, zsidó-zsidózó jellegét tükrözik.

Szombatos bibliafordításunk csak töredékes formában maradt fenn: a Genesis (Teremtés / Mózes I. könyve) 5. fejezetétől az Exodus (Kivonulás / Mózes II. könyve) 12. fejezetéig terjed. Az autográf kézirat jelenleg a Magyar Országos Levéltárban található.

A bibliafordítás zsidó-zsidózó, liturgiai jellegét jelzi a parasákra, a zsinagógai heti olvasmányokra történő felosztás. Péchi a bibliafordítás megalkotásában tehát a Tórának a liturgiai életben betöltött szerepét tartja mérvadónak. Ekkorra ugyanis már forgalomban, használatban voltak a liturgiai élethez nélkülözhetetlen szombatos énekek, a zsolttárok és az imakönyv, de a szombatos Tóra-, illetve bibliafordítás még hiányzott a gyülekezet életéből. A XVII. század elején nemzeti nyelven olvasni a tórai parasákat — Péchi magyar terminusával: szombati leckéket — nemzetközi viszonylatban is egyedülálló jelenségnek számíthatott.

A főszövegben először a Gn 6. fejezetének 8. verse után található a parasára utaló megjegyzés:

- Noah pengi kegyelmet találá az Örök Istennek szömei előtt. Amint parasákra, szombati leckékre vagyon osztva a Szent törvény, eddig első parasa. Első Szombati Lecke.
- parasa. Második Szombati Lecke.
- Ezek [—] a Noahnak lött dolgai. (..)

A parasákra tagolás és a nyilvánvaló hebraizmusok mellett a kommentárban megjelenő rabbinikus források szolgáltatnak alapot az 1634-es fordításnak a zsidó hagyományba való beillesztéséhez. A kommentárban, melyet Péchi Jedzegetésnek nevez, túlynyomó többségben ugyanis zsidó forrásra, zsidó interpretációs technikával találunk hivatkozást.

A rabbinikus források között a legkedveltebbek a vizsgált korpuszban a midrások, azon belül is a Berésit Rabba. (A midrás — héberül 'tanulmányozás' a daras 'megvizsgál / kikutat' jelentésű igéből — irodalmi műfaj és módszer; vallási törvények következtetése a Bibliából, illetve a Bibliához írott magyarázó elbeszélések, példázatok gyűjteménye. A Berésit Rabba a Genesishez írott midrás, magyarázó elbeszélések gyűjteménye.) Az agádikus (elbeszelő) műfaj szignifikáns jelenléte a kommentár műfajiságának is irányt szab. Péchi olvasmányos, könnyen befogadható, tanulságos, erkölcsi épületekre szolgáló magyarázatokkal akarja az egyszerű hívőt megszólítani, tanítani-nevelni, mintegy észrevétlenül elhinteni bennük a zsidó tárgyi ismereteket, a zsidó kultúrtörténeti információkat.

A Gn 14.10-höz fűzött magyarázatban olvashatjuk:

10. A Sziddim völgy[ben] pengi sok enyves kutak [—] valának (..)

A Sziddim völgyében etc. (...) A Midrás magyarázatja, hogy a Szedom királyla, s több szomszéd nemzetek nem akarván hínni Ábrámnak az égő kemencéből való szabadulását, mikor hadastul megvertéven, e kutak, enyves kutak között szorongottak-

kevergettek, az Úristen csudálatos szabadítást cselekedvén a Szedom királyával, elhitte lehetségesnek az Ábrahám túztól való szabadulását, és a kutakról ez okon volna itt emléközet. Beresit Raba. [BR XLII: VII. 6.]

Más részletek tanúsítják, hogy Péchi keresztény bibliakiadást is használ, illetve az újszövetségi szöveghelyeket is figyelembe veszi. E hivatkozások száma azonban elenyésző a zsidó hivatkozásokhoz képest.

A Tóra-fordítás liturgikus szakaszolása, a fordítás nyelvi megformáltsága, valamint a kommentár rabbinikus forráspreferenciája alapján megállapíthatjuk: az 1630-as évek derekán Péchi Simon a szombatos gyülekezetet egyértelműen az új irány: a zsidó vallási-liturgiai keretek között képzei el.

DÉRI BALÁZS

Leviticus

Mikor a tűz megemészttette két fiát, – a testüket nem, a köntösüket nem, csak a lelküket –, a nép kiáltozott, és Áron hallgatott.

Mikor kivitték a fiait, lelkük nélkül a testüket, köntösükben, Izrael egész háza sirt, és Áron hallgatott.

A lisztáldozatot, a legszentebbet megette, kovász nélkül, de a húst elégette, és hallgatott.

Akkor Mózes ráivallt, és szólt Áron. És Mózes hallgatott. Az Örökkévaló is hallgatott.

Régi rítusú latin mise az Egyetemi templomban

A római egyház november 9-én üli a pápai székesegyház, vagyis a római, lateráni Megváltó-bazilika fölszentelését. Ez a templom közös anyaszentegyháza a katolikus világnak. A tudományos konferencia, melyhez zárásul kapcsolódott a mise, ugyan véletlenül esett erre a napra, de könnyen megtaláljuk a kapcsolódási pontot: a Rómához való hűség is szerepet játszott Pázmány Péternek abban a törekvésében, hogy a régi római rítusnak — a tridentí zsinaton elhatározott, egységesített — változatával cserélje föl ugyanazon rítus magyarországi, „esztergomi” változatát. A Pázmány Péter által bevezetett hagyományos római (ún. tridentí) rítus szerint tartott mise emlékezés is volt az egyetemalapítóra (különösen egy rövidített Pázmány-prédikáció révén, amely az Egyetemi templom barokk szószékéről elhangozva irodalmi szempontból is reveláció volt), emlékezés az újrualapítókrá-újrualakítókra, s végső soron az egyetem, az universitas 375 évének tanáira, hallgatóira és támogatóira.

DÉRI BALÁZS

Mint fentebb leíratott, a történelmi Magyarország nagy részén 1630 után a római rítus egész világon elterjedt formája jutott érvényre, és ezt gyakorolták a II. Vatikáni Zsinat reformjáig. XVI. Benedek pápa 2007-ben, Summorum pontificum kezdetű rendelkezésével a római rítus „rendkívüli formájaként” visszahelyezte jogaiba a régi, tridentí rítust. (Ma ennek a világ több országában jelentős számú híve van, s hazánkban is működnek nagyrészt fiatalokból álló régi rítusú közösségek.) Ennek alapján lehetett megtartani a konferenciához kapcsolódó, mégsem csak „muzeális emlék” bemutatásaként értelmezhető istentiszteletet.

A szertartás kezdete előtt Déri Balázs ismertette a szervezés indítékait, kifejtette, hogy egy ideológiailag semleges, „civil” egyetem hogyan illeszthet hivatalos programjai közé egyházi szertartást, továbbá részletesen ismertette a szertartás lefolyását. Köszönetet mondott az egyházi engedélyért, Erdő Péter bíboros-érsek, valamint a Seminarium Centrale előljárói készségeért. A történelmi körülmények ugyan úgy hozták, hogy a két legkorábbi kar most külön szervezetben működik, de a szíves fogadtatás révén az ELTE is magáénak érezhette a hajdan pálos, most pedig Egyetemi templomot.

Miközben a szentmise egyrészt kompromisszumoktól mentes egyházi szertartás volt, feszélyezettség nélkül jól érezhette magát benne a másként hívó és a nem hívó is, szembesülve Budapest legszebb barokk templomterében az ünnepélyes latin misével mint ösztönművészeti alkotással. A kétnyelvű füzetből mindenki követni tudta a szertartást, és lelkiismerete szerint részt tudott benne venni. A hatalmas templomot megtöltő egyetemi közönség, tanárok, diákok, alkalmazottak és más érdeklődők sorában ott volt az egyetem több vezetője, köztük két dékán, de a diplomáciai testület egy kiemelkedően rangos tagja is.

A misét Ft. Józsa Attila PhD galántai esperes-plébános (Felvidék/Szlovákia), litur-

gátörténész, az ELTE BTK Latin Tanszékének Földváry Miklós István által vezetett OTKA-programjának kutatója celebrálta, a diakonus (szerpap) P. Kovács Ervin Gellért OPraem, a szubdiakonus (alszerpap) Fülep Dániel volt. A ceremóniárius (szertartó) Földváry Miklós István adjunktus vezetésével az asszisztenciát Keglevich Kristóf történész, középiskolai tanár, Csontos Gergely, Ft. Juhász Csaba és Rihmer Zoltán, az ELTE BTK Latin Tanszékének volt és jelenlegi hallgatói adták. Mekis Péter, az ELTE BTK Zenei Tanszékének növendéke orgonált, az ELTE BTK és TTK oktatóiból, volt, ill. mai hallgatóiból álló gregorián kórust Déri Balázs zenetudós, kóruskar-nagy vezényelte.

